

Küreselleşme ve Din

*Niyazi USTA**

ABSTRACT

In one aspect globalization is a usual process. In this aspect religion is an opposing state against globalization process. On the other hand, religion, being for whole humanity, promotes globalization. Religion, claiming to be universal, tends to use the advantages of global movement. Furthermore because of having the ability of establishing thrust religion may have important function in globalization process.

Keywords: *Globalization, religion, social function*

Küreselleşme konusunu irdeleyenlerin zengin bir literatürle karşılaştığı muhakkaktır. Bu literatür içinde yer alan küreselleşmeyle ilgili bakış açılarını tekrar etmeksizin bir perspektif geliştirmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü eldeki veriler ve sürecin müşahedesi mevcut görüşler etrafında toplanmayı beraberinde getirmektedir. Küreselleşme öylesine bir süreç ki; üzerinde uzlaşılabilen bir tarife bile sahip değil. Fakat bu farklı algı ve sezinlemelerin her biri etrafında hatırı sayılır miktarda destekler var. Görülen o ki, insanla ilgili olan her ne varsa (teknoloji, ekonomi, siyaset, hukuk, sanat, din vd.) onun küreselleşme tarifinde yer alması kaçınılmazdır. Nispeten açık olan durum; küreselleşmenin uluslararası düzeyde yayılmacı özelliğidir. Bu özelliğinin yanı sıra yayılmasına, ortaklaştırılmasına çalışılan anlayışları, içerikleri ve bu anlayışın yaratıcılarını, yapıcılarını görebilmek mümkündür. Hiç kuşkusuz bu yapıcılığın en etkin merkezi Amerika'dır. Amerika Birleşik Devletlerinin bütün dünyayı insanlık adına şekillendirme arzusu kuşkusuz kendi zaviyesinden ve çıkarlarından hareketle cereyan etmektedir. Bununla birlikte her toplum, bu süreci bir yönüyle değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak görmektedir. Geleceği daha güzel ve yaşanılır kılmak, insan hakları, çeşitli özgürlükler, yerel baskı ve sömürge yapılarından kurtulma gibi evrensel değer arzuları ve küresel olanaklardan yararlanma isteği bunlardan bazılarıdır. Çünkü beşeri tabiatın genel seyrine uygun unsurları da içermektedir.

Küreselleşmenin doğal unsurları kullanması yanında tekrarlanma sıklığıyla daha da doğal hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Artık dünyanın her tarafında şu veya bu şekilde gündem maddesi olmuştur. Küreselleşmeyle ilgili dile getirilenler öyle bir zehaba sürüklüyor ki, küreselleşme sanki

* *Prof. Dr.*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ileride belli bir tarihte düğmeye basılarak hayata geçirilecek bir tarzmiş gibi algılanılmaktadır. Tanımlanılmayan; ama karşılaşıldığında kaçınılmaz bir moda geçme hazırlığının yapılması gerektiğine yönelik bir tembih bombardımanı söz konusudur. Kitlelerden istenilen ona sadece ve sadece adaptasyondur. Peter L. Berger'in "... elit aydın kültürünün parçası olmak isteyenler de bu kültürün davranış ve görüşlerini öğrenmek zorundadırlar. Üstelik elit aydın kültürüne kabul edilmenin bedeli kişisel yaşam sınırlarını aşma bakımından daha ağırdır. Çünkü bu kültür tanımı gereği pragmatik iş dünyasından çok daha ideolojiktir."¹ belirlemesine paralel olarak batının öncülük ettiği sürecin teorik ve ideolojik içeriğini baskın karakteri de batı elitinin çizdiği içinde yaşadığı siyasî, ekonomik, kültürel vs. ortamdan tamamen bağımsız bir yapı olmadığını da belirtmelidir. Din, kendi öz dinamiklerini içinde yaşadığı ortamın ve zamanın dinamikleriyle etkileştirme kabiliyetinde bir olgudur. Küreselleşme ise bir süreç ve biçimde olması kaçınılmazdır.

Küreselleşme sürecinin etkilerinin başka alanlara kıyasla en son sıçrayacağı ve en yavaş olacağı alan din olacağı/olduğu görülmektedir. Çünkü din; teknolojiye, siyasete, ekonomiye, hukuka, eğitime, yönetime ve benzerlerine göre en soyut ve uzun yıllar inanılma biçimiyle pekiştirilmiş bir fenomendir. Alternatif yaklaşımlara nispeten dirençli olup; kendisiyle mukayese edilenle birlikte değerlendirildiğinde çok net ve belirginleşen bir görüntü elde etmek zordur. Ancak hemen; her ne olursa olsun neticede din, kendisine inanan fertlerin eliyle dinamikler bütünüdür. Dolayısıyla din ile küreselleşmenin irtibat kurması kaçınılmazdır. Bu çalışma boyunca din kelimesinin özelde İslamiyet kastedilerek kullanılacağını belirtmek gerekir. Dinin küreselleşme karşısındaki durumunu üç kategoride ele almak mümkündür.

Birincisi: küreselleşmeye bizatihi karşı olma ya da küreselleşme karşıtlığının dinden yararlanması.

İkincisi: birincisinin aksine ancak benzer usulle küreselleşmeyi destekleyici olma ya da küreselleşme taraftarlığına destek oluşturması.

Üçüncüsü: küreselleşmenin dine muhtaç olması.

Dinin muhtemel onaylama ve reddetme kabiliyetini; küreselleşme süreci karşısındaki bu zamana kadar ki görüntüsünden hareketle ortaya koymaya gayret eldeki en objektif usul olsa gerektir. Çünkü "**küreselleşme**" konusu geleceği görebilme çabasının adıdır.

Küreselleşme Karşıtı Olarak Din:

Her din teolojisi itibariyle kendisinin hakikatleri barındırdığını söyler. Müntesipleri de tek doğrunun kendi inandıkları din olduğuna ilişkin kesin bir inanca sahiptir. Dinlerin hemen hepsi insanı insanlığından çıkarıcı en kötü unsurlardan biri olarak maddenin olumsuz kullanımını gösterir. Küreselleşme bir süreç olmasının bitişiğinde maddi refahın artırılmasını içerir. Bu itibarla din bizatihi küreselleşmeye karşıttır. Daha 1907'de Papa X. Pius'un;

1. P. L. Berger, Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri, Peter L. Berger, Samuel P. Huntington; Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çev. Ayla Ortaç, İstanbul-2003, s.13

moderniteyi dinin bizzat kökünü kesen bir baltaya benzetmesinin arkasında, muhtemelen maddenin baştan çıkarıcı ve dizginlenemeyen etkisi vardır.²

Birinci kategorinin ikinci kısmı itibariyle dünya nimetlerinden yeterince faydalanamayan toplulukların; özellikle genç nüfusun küreselleşmeye karşı olması ve bu karşıtlığına psikolojik cesareti dinden almasıdır.

Küreselleşmenin ekonomik ve siyasal boyutları itibariyle sürecin kendisi ya da bizzat küreselleştirici unsurlar, çeşitli vasıtalar kullanarak süreci başarıya ulaştırmaya çalışabilirler. Ama söz konusu mekanlarda yaşayan dinin mukavemeti için özel bir yapı bulmak zorundadırlar.

Küreselleşme Dinamiği Olarak Din:

Yine dinler teolojileri itibariyle bütün insanlığı kuşatarak herkese ulaşmak isterler. Bu durum dinin bizatihi küreselleşme taraftarlığıdır. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu algılayanlar kaçınılmaz bir süreç karşısında edilgen olmak yerine gücü nispetinde azami ölçüde etken olabilmek için dini, küreselleşmeyi destekleyici olarak kullanmak durumundadırlar. Din de böyle bir kullanıma uygundur. Hemen her din zamanın gereklerine tam olmasa da yeterince ve gerektiği kadar istenilen biçimiyle algılanmaya uygundur.

Bununla birlikte alternatif bir modernleşme arzusuna; pek ümit verici olmasa bile; bir fırsatın doğduğu düşüncesine zihinlerde rastlamak mümkündür. Başta İslam dininin ve genelde dinlerin çöküş ve yabancılaşma açmazından bir çıkış yolu bulmada yardım edebileceği ümidi batılı entelektüellerde de vardır.³

Küresel Gereksinim Olarak Din:

Dinler inanç, ibadet ve toplumsal yönleri itibariyle insanlığa huzur ve güven vermeyi bizatihi temel fonksiyonları olarak görürler. İnsanlığın da giderek en ihtiyaç duyduğu ve geleceğin en önemli ve pahalı gereksinimi güvenliktir. Güvenliğin teknik, kurumsal düzenleme ve benzeri yollarla temini yanında insani olan yönünün ihmal edilmesi düşünülemez. Her teknolojinin bir üst teknolojiyle aşılması mümkün olduğundan hiçbir zaman tam güvenirliliği değildir. Üstelik ekonomik anlamda pahalıdır. Oysa din ahlakılığı besleyici olmakla hem düşük maliyetle ve hem de pratik katkıda bulunabilecek bir potansiyele sahiptir. Karl Marx'ın dini afyon olarak nitelemesine neden olan fonksiyonu, küreselleşmenin muhtaç olduğu ahlakılığı ve insan kaynağını beslemesi itibariyle son derece kullanışlıdır. Suç işleme eğilimlerini metafizik ve ahlaki bağlantılarla asgari düzeyde tutmakta din önemli bir potansiyele sahiptir. Suç işlemeyi engelleyici her türlü prosedür ve teknolojinin aşıldığı durumları, ancak ahlaki düsturların içselleştirilmesi önleyebilir. Hemen burada zihin şu itirazda bulunabilir: Şayet insanlar somut müeyyideleri çiğnedikleri halde dini değerlere bağlı kalmaları nasıl temin edilebilir? En basit cevabı şudur: İnsan somut yaptırımları zarar göreceği için çiğnemez.

2 Adnan Aslan, Yirminci Yüzyıl Küreselleşme ve Din Bilgi ve Düşünce, Yıl: 1, Sayı: 1, İstanbul Ekim 2002, s. 68.

3. W.M. Watt, *Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, Çev: Fuat Aydın, Birey Yay., İstanbul 2000. s.215.

Ahlaki kanaatlerin gerçekten içselleştirilmesi durumunda dinin beslediği pek çok değere bu kadar ihtiyaç duyulmayacağı muhakkaktır. Pratik gösteriyor ki; ferdin inancı vicdanî değerleri bizatihi kendisinin; dışındaki müeyyideleri ise kişiye göre değişen derecede "öteki", "dışardan monte edilmiş" olarak algıladığı görülmektedir. Tanrı sevgi ve korkusuyla dünyevi herhangi bir otoritenin saygınlığı onunla aynı derecede değildir. Bu manada dinin alternatifi yoktur. Fakat dinin din-dışı algıları ile farklı kültürlerin doku özelliklerinin örtüşmesi başka içerikleri ve sorunları da beraberinde getirebileceğini de belirtmek gerekir.

Küreselleşme sürecinde kültürel geçişlilik⁴ ve etkileşim yapısal bir zorunluluktur. Ancak güçlü kültürel kodlar diğer kültürleri süreç olarak etkileyip onların üstünü örterken onlardan daha az etkilenmektedirler. Küreselleşme, kaynakları itibariyle batı kültürüne dayanmaktadır; fakat bizatihi kendisinin ürettiği kültürel yekûnun, dinden etkilenmeyi istemesi ve bu muhtemel etkilerin, dinin besleyip büyüttüğü, temsil ettiği ahlaki anlayışın olacağını öngörmek mümkündür. Küreselleşme dinin bu gücünü kullanmayı deneyecek ve ahlâkiliğin yükselen değerler olarak algılanmasını ve pirimlendirilmesini sağlayacaktır. Gerçi küreselleşme süreci insandan bağımsız biyolojik ve iradi bir yapı değildir. Bu sürecin gelecekteki şekillenmesi yine insanlığın elindedir. Yeter ki tüm din salikleri kendi inançları çerçevesinde de olsa ahlak kelimesinin içerdiği anlamda bir ahlakiliği talep ediyor olsun. Fakat gelecek, sürecin başında yer alan hakim unsurların manipülasyonuna maruzdur. Küreselleşme alt yapı üst yapı itibariyle dünyayı yeniden sistemleştirirken sistemi oluşturanların arka planlarına ve ileriye dönük hedeflerine göre şekil alacağı ortadadır. Hatta tepkiler ve reddetmeler kendine özgü bir dayatmayla halledilme yoluna gidilecektir. Küreselleşme ve din ilişkisinin ileride ne hal alacağı ve Hıristiyanlığın bu süreçte diğer dinlere nazaran konumunun ne olacağı ve onları nasıl etkileyeceği konusu önem arz etmektedir. Bunun bizatihi Hıristiyan teolojisi göz önüne alınarak çözümlenmesinden ziyade, Hıristiyanlığın içinde yaşadığı toplumların askeri, siyasi, ekonomik ve teknolojik güçlerinin bileşkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Bu konuda Patricia M.Y. Chang'ın "**Yeni Milenyumda Amerikan Dış Politikası ve Din**", "**Din ve Amerikan Dış Politikası**" ile Hasan Köşebalaban'ın "**Din ve Amerikan Dış Politikası**" gibi çalışmaları önemli eserlerdendir.⁵

Hemen her insan ve toplumun gelecekte yaşanılacak hayatı ve dünyayı (mümkün mertebeye) kendi değerleri ve dünya görüşü doğrultusunda şekillendirmeyi istemesi doğaldır. Batının bu şekillendirme isteğini gücü ve kudreti çerçevesinde bu genel insani eğilimle birlikte değerlendirmek gerekir. Toplum olarak bunun farkında olmamızın önemi başka Müslüman toplumların farkında olmasından daha önemlidir. Zira halkının Müslüman olması ve tarih açısından Türkiye İslam kültürünün önemli bir temsilcisidir. Günlük, dahili müzakere, müdahale, çatışma, ve oydaşmanın dışında uluslararası iliş-

4. Peter L. Berger, *Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri*, Peter L. Berger, Samuel P. Huntington; *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme* Çev.Ayla Ortaç, İstanbul-2003, s.14.

5. İslamiyat. C.6, sayı:2, Haziran 2003

kiler ve geleceğin şekillenmesindeki fotoğrafın her gün bir parçasının oluştuğu gözden kaçırılmamalıdır. Harici etki ve dinamiklerin etkisi bir yana resmin bizzat çizdiğimiz kısmını somutlaşmadan önce görebilmek mümkündür. Bu görme ihtiyacı, ne milliyetçilik veya dincilik gayretlerine ne de bunlara aykırı ideolojilere hapsedilmeyecek önemde ve çaptadır. Tek kelimeyle tüm bir ulusun ve dinin; hatta' İslâm medeniyetinin geleceğini görme ihtiyacıdır. Bu konuda okuyucu başta Taner TATAR'ın **Küreselleşme ve Kültür**⁶ adlı çalışması olmak üzere pek çok çalışmada önemli ip uçlarını bulabilir.

Küreselleşme sürecinde dinin ne hal alacağı, fonksiyonlarının hangi alanlarda yoğunlaşacağı ve dindarlık ölçütlerinin ne olacağı gibi pek çok soru ile tasvirde ve öngörülerde bulunarak beklenen ve amaçlanan faydanın temin edilmesi zordur. Şayet geleceği ciddiye alıyorsak ve hazırlıklı olmak istiyorsak bir eylem planı çerçevesinde yapılması gerekenler belirlenerek etkin bir şekilde hayata geçirilmelidir. Konu İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere bir çok kesim tarafından şimdiden ele alınmaktadır.

Din eğitiminin her kademedede müfredat ve formasyon özelliklerinin gözden geçirilmesi gerekiyor olabilir. Yeni yetişen nesillerin çağdaş dünyada yerini alabilmeleri için hangi değer, zihniyet ve argümanların verilmesi gerektiği en başta belirlenmesi gereken sosyo-politik özelliktir.

Din ve çağdaş dünyanın akışı konusunda halkın enformasyonunda camilerin işlevlerinden yararlanma yolları sosyal psikolojinin verilerinden yararlanılarak ortaya konulabilir. Kriminal olumsuzlukları asgari seviyede tutmada ailenin önemi göz önüne alınarak çocukların ailede terbiye edilmelerinin zarureti kitle iletişimi çerçevesinde sağlama yolları bulunulabilir.

Coğrafi hareketlerin (göçlerin) sosyal politikalarla önüne geçilmesi sosyal kontrol mekanizmasının çalışması açısından önemli olabilir.

Din, toplumsalın rasyonelliği gözetilerek sağlıklı ve huzurlu bir toplumsal hayat için sahip olduğumuz en önemli araç olduğu konusunda akla hitap edilerek benimsetilebilir. Bu manada biricik fonksiyonunun ahlakilik olduğu hususunda ısrarla durulabilir ve coğrafyada yaşayan insanların hangi soy, mezhep ve meşrepten olduğuna bakılmaksızın sevilip sayılması gerektiği konusunda ideolojilikten öte akılcılığın gerekli olduğu bir "Türkiyelilik" şurunun içselleştirilmesine yol aranabilir.

Toplumsal çöküşün, yozlaşmanın ve haniliğin öldürücü bir dert olduğu; aynı toplumu paylaşanların hiç birinin bu dertten uzak olmayacaklarının vurgusu gerekirse ısrarla yapılmalıdır.

Bireyin iyi bir vatandaş olmasının aynı zamanda dindarlığın bir cüzü ve hatta bir türü olduğunu kabulde inanç doktrinine ait konumlandırmalar yapılabilir.

İçinde yaşadığımız sosyal yapı ile tesis etmeye çalıştığımız sosyal yapı arasındaki mesafenin uzaklığı ve bu mesafeyi kapatmada çok çeşitli sorunların varlığının ümitsizliğe sevk etmesi muhtemeldir. Ancak sorumluluk hissedenden hiçbir fert ve organizasyonun böyle bir ümitsizliğe hakkı yoktur.

6. *Tabula Rasa* yıl 3, sayı : 9, Isparta. 2003

